

UOT 159.9

Mədinə Zülfüqar qızı Həziyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Pedaqoji psixologiya kafedrasının müəllimi
<https://orcid.org/0009-0005-3139-318X>
[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(5\).83-86](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(5).83-86)

ALİ TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ TƏLƏBƏLƏRİN TƏLİMƏ MOTİVASİYASI

Медина Зульфугар гызы Газиева

преподаватель кафедры Педагогической психологии
Азербайджанского Государственного
Педагогического Университета

УЧЕБНАЯ МОТИВАЦИЯ СТУДЕНТОВ В ВУЗАХ

Medina Zulfugar Khaziyeva

lecture of the department of Pedagogical psychology at the
Azerbaijan State Pedagogical University

LEARNING MOTIVATION OF STUDENTS IN UNIVERSITIES

Xülasə. Elmi məqalədə ali təhsil müəssisələrində tələbələrin təlimə motivasiyası araşdırılmışdır. Məqalədə qeyd edilir ki, öyrənmə motivasiyasının xarakteri və şəxsiyyətin xüsusiyyətləri mahiyyətə təhsilin keyfiyyətinin göstəriciləridir. Uğurlu təhsil üçün motivasiya amili intellektdən az əhəmiyyət kəsb etmir. Elmi məqalədə insanın əmək fəaliyyəti ilə bağlı motivlər, tələbələrin fəaliyyətinin xüsusiyyətləri də öyrənilmişdir.

Açar sözlər: təlimə motivasiya, tələbatlar, təhsilin keyfiyyət göstəriciləri, motivlər, peşəyönümlü motivasiya

Аннотация. В научной статье исследована мотивация студентов высших учебных заведений. В статье утверждается, что характер учебной мотивации и личностные качества по своей сути являются показателями качества образования. Мотивационный фактор успешного обучения не менее важен, чем интеллект. В научной статье также изучены мотивы, связанные с трудовой деятельностью человека и особенностями деятельности студентов.

Ключевые слова: мотивация обучения, потребности, показатели качества образования, мотивы, профессиональная мотивация

Abstract. The scientific article examines the motivation of students of higher educational institutions. The article argues that the nature of educational motivation and personal qualities are inherently indicators of the quality of education. The motivational factor for successful learning is no less important than intelligence. The scientific article also examines the motives associated with a person's work activity and the characteristics of students' activities.

Keywords: learning motivation, requirements, education quality indicators, motives, professional motivation

Müasir dövrdə informasiya şəraitində ali təhsil müəssisələrinin əsas vəzifəsi sosial tərəqqini təmin edən gələcək fəal tələbə şəxsiyyətini formalaşdırmaqdır. Ona görə də şəxsiyyətin tərbiyəsi, ilk növbədə, onun tələbat və motivləri sisteminin işlənilib hazırlanmasından ibarətdir.

Deməli, motiv müəyyən tələbatların ödənilməsi ilə əlaqədar fəallığa təhrikdir. Motiv dedikdə, fəaliyyətə təhrik edən tələbatları, məqsəd, fəaliyyətin yönəldildiyi və icrası zamanı məhsula çevrilməli olan mövzu nəzərdə tutulur.

Öyrənmə motivasiyasının xarakteri və şəxsiyyətin xüsusiyyətləri mahiyyətcə təhsilin keyfiyyətinin göstəriciləridir. Uğurlu təhsil üçün motivasiya amili intellektdən az əhəmiyyət kəsb etmir. Müvəffəqiyyət üçün motivlərin yüksək əhəmiyyətliliyinin dərk edilməsi təlim prosesinin motivləşmə prinsipinin əsaslandırılmasına səbəb oldu. Motivləşmənin müxtəlif bölgülərdə psixoloqların mühüm məsələlərə - motivləşmənin enerji və məzmun aspektləri arasındakı əlaqəyə dair mövqeyini ifadə edilir.

Təlim motivasiyası insan tərəfindən şüurlu fəaliyyət kimi həyata keçirilir. Bu təsirlər insanın həyat münasibətlərinin, istəklərinin, maraqlarının xüsusiyyətləri ilə bağlıdır, bu da onun motivasiyasının xarakterindən və təlim motivlərindən xəbər verir. İlk dəfə olaraq motivasiya termini A. Şopenhauer tərəfindən "Kifayət qədər səbəbin dörd prinsipi" adlı məqaləsində termin kimi, daha sonralar insan və heyvan davranışının səbəblərini izah etmək məqsədi ilə istifadə edilmişdir.

L.İ. Bojoviçin fikrincə, motivlər xarici aləmin predmetləri, təsəvvürlər, fikirlər, hiss və həyəcanlar ola bilər. Eyni zamanda motiv, motivasiya bir şəxs tərəfindən davranışın xarici və daxili amillərinin əlaqələndirilməsinin mürəkkəb mexanizmi kimi təzahür edir, müvafiq fəaliyyət formalarının meydana gəlməsini, onların istiqamətini, həyata keçirilmə yollarını müəyyənləşdirir.

E.Q. İzotova görə, motivasiya motivlərin məcmusudur. Motivasiya həm yerli, həm də xarici psixologiyada fundamental problemlərdən biridir. Onun müasir psixologiyanın inkişafı üçün əhəmiyyəti insan fəaliyyətinin mənbələrinin, onun fəaliyyətinin, davranışının motivasiyaedici qüvvələrinin təhlili ilə bağlıdır.

İnsanın əmək fəaliyyəti ilə bağlı motivləri üç qrupa bölmək olar: 1. Əmək fəaliyyətinin motivləri; 2. Peşə seçiminin motivləri; 3. İş seçmək üçün motivlər.

Konkret fəaliyyət son nəticədə həmin motivlərlə müəyyən edilir (əmək fəaliyyətinin motivləri peşə seçimi motivlərinin formalaşmasına, sonuncular isə iş yerinin seçilməsi motivlərinin formalaşmasına səbəb olur) [4].

Peşə motivasiyası peşəkarlığın və şəxsiyyətin inkişafında daxili hərəkətverici amil kimi çıxış edir, çünki yalnız onun yüksək səviyyədə formalaşması əsasında peşəkar fərdin təhsil və

mədəniyyətini səmərəli şəkildə inkişaf etdirmək mümkündür. Bu müddəalar tələbə gənclərin peşə motivasiyasının inkişafı probleminə müraciətin əhəmiyyətini əsaslandırır, hər şeydən əvvəl tələbələrin - gələcək müəllimlərin peşə motivasiyasının inkişafı probleminin həllinin vacibliyi üçün əsas rol oynayır, çünki bu elmi müstəvidə şəxsiyyət və peşə arasında qarşılıqlı əlaqənin əsas məqamları vardır ki, burada təhsil prosesinin prioritet olduğu xüsusi bir şəkildə vurğulanır.

Eyni zamanda, peşə motivasiyası universitet təhsili sistemində formalaşır, tələbatların, münasibətlərin, maraqların, təlim tapşırıqlarının yerinə yetirilməsini təmin edir, şəxsiyyəti gələcək peşə fəaliyyətini daha dərinlən öyrənməyə təhrik edir. Şüurda əks etdirən fəal tələbatlar (ali təhsil almaq, daha da özünü inkişaf etdirmək və peşəkar inkişaf üçün əsas əldə etmək, gələcəkdə sosial vəziyyətini yaxşılaşdırmaq) tələbəni gələcək peşə fəaliyyətinə yiyələnməyə təhrik edir və istiqamətləndirir. R.V. Qabdreev, A.V. Smirnov təlim motivasiyasının müxtəlif tiplərini, həmin fəaliyyətə təhrik edən üç növü müəyyən etmişlər [2].

Birincisi, şərti olaraq mənfi adlandırılan motivasiyadır. Təlimdə mənfi motivasiya dedikdə, şagirdin təhsil almadığı təqdirdə yarana biləcək bəzi narahatçılıqları və çətinlikləri dərk etməsi nəticəsində yaranan motivasiya nəzərdə tutulur. Bunlar daimi dərslə təhriklərdir. *İkincisi*, savadlı həmyaşıdları arasında öz haqsız mövqeyini dərk etməlidir. *Üçüncüsü*, təlim motivasiyası təhsil fəaliyyətindən kənarında heç bir uğurlu nəticəyə səbəb ola bilməz, çünki təlim arzu, istək və səy tələb edir. Yalnız motivasiyanın yenidən qurulması nəticəsində təlimin müsbət nəticələri yarana bilər. Şagirdlər arasında təlim motivasiyasının formalaşdırılmasını müasir məktəbin əsas problemlərindən biri adlandırmaq olar.

Onun aktuallığı təlimin məzmununun daim yenilənməsi, məktəblilər arasında müstəqil bilik əldə etmək və aktiv həyat mövqeyini inkişaf etdirmək ehtiyacının formalaşdırılması vəzifələrinin formalaşdırılması ilə əlaqədardır. Təlim və tərbiyə sahəsindəki ən kəskin problemlər tələbələrin əksəriyyəti arasında təhsil almaq üçün motivlərin olmaması ilə əlaqəli olduğundan, ali təhsil müəssisələrinin məzunlarının təhsil və tərbiyəsinin əsas göstəricilərinin azalması ilə nəticələndiyindən bu meyarın əhəmiyyəti aydın olur.

Təhsil fəaliyyəti müxtəlif məktəblilər üçün fərqli mənalara malikdir. Buna görə də, hər bir konkret vəziyyətdə tələbə üçün təlim motivasiyasının və tədrisin mənasının müəyyənləşdirilməsi məktəblilərə pedaqoji-psixoloji təsir tədbirlərinin müəyyənləşdirilməsində həlledici rol oynayır. Təlim prosesində şagirdlərə bir motiv deyil, motivlər sistemi təsir göstərir. Təcrübə göstərir ki, təlim fəaliyyətinə aktiv və yönəldilmiş xarakter verən bütün motivasiya münasibətləri quruluşa daxil olur və onun məzmun-semantik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir. Göstərilən motivlər sistemi həm sabitlik, həm də dinamikliyi ilə xarakterizə olunan təlim motivasiyasını təşkil edir.

Adətən üç növ fəaliyyət mənbəyi var: *daxili, xarici, şəxsi*. Təlim motivasiyasının *daxili mənbələrinə* idrak və sosial tələbatlar (sosial olaraq təsdiqlənmiş hərəkətlər və nailiyyətlər arzusu) daxildir. Təlim motivasiyasının *xarici mənbələri* tələblər, gözləntilər və imkanları özündə birləşdirən tələbəninin həyat şəraiti ilə müəyyən edilir. Tələblər davranış, ünsiyyət və fəaliyyətin sosial normalarına riayət etmək ehtiyacı ilə əlaqələndirilir. Gözləntilər cəmiyyətin təlimə münasibətini insan tərəfindən qəbul edilən və təhsil fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə imkan verən davranış norması kimi xarakterizə edir. İmkanlar təlim fəaliyyətinin (məktəblərin, müəllimlərin, dərsləklərin, kitabxanaların və s.) həyata keçirilməsi üçün zəruri olan obyektiv şərtlərdir. Təlim fəaliyyətini motivasiya edən bu fəaliyyət mənbələri sistemində *şəxsi mənbələr* xüsusi yer tutur. Bunlara təhsil və digər fəaliyyətlərdə özünü inkişaf etdirmək, özünü təsdiq, maraqlar, tələbatlar, münasibətlər, standartlar, stereotiplər və digərləri daxildir. Təlim motivasiyasının daxili, xarici və şəxsi mənbələrinin qarşılıqlı əlaqəsi təlim fəaliyyətinin xarakterinə və onun nəticələrinə təsir göstərir. Bu mənbələrdən birinin olmaması təhsil sisteminin yenidən qurulmasına gətirib çıxarır [3].

Pedagoji fəaliyyətin motivasiyası fəaliyyət motivasiyasının ümumi mexanizminə və yeni motivlərin formalaşmasına tabedir. O, məqsədin motivə çevrilməsi mexanizmi və ya motivi məqsədə köçürmək adını almışdı. Onun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, əvvəllər hansısa motivlə həyata keçirməyə təşviq olunan məqsəd zaman keçdikcə müstəqil həvəsləndirici qüvvə qazanır, yəni

özü motivə çevrilir. Buna görə də, tələbəninin təlim fəaliyyətinin psixoloji məzmununun və strukturunun müəyyən edilməsi ali məktəbdə psixologiyanın ən mühüm vəzifəsidir. Yuxarıda göstərilənlərlə əlaqədar olaraq tələbələrin fəaliyyətinin xüsusiyyətlərinə aşağıdakılar daxil edilməlidir:

a) məqsəd və əldə edilən nəticələrin orijinallığı (müstəqil peşə fəaliyyətinə hazırlıq, bunun üçün zəruri olan bilik, bacarıq və bacarıqların mənimsənilməsi);

b) təhsil fəaliyyəti obyektinin xüsusi xarakteri (qarşıdan gələn peşə fəaliyyəti haqqında elmi biliklərin əldə edilməsi, əvvəlki nəsillərin təcrübəsini nəzərə alaraq zəruri bacarıq və bacarıqların formalaşdırılması və s.);

c) ciddi planlaşdırılmış şəraitdə tələbələrin fəaliyyətinin gedişi (kurikulum, təhsil müddətləri və dövrləri);

d) xüsusi fəaliyyət vasitələri (tədris və elmi kitablar, jurnallar, kompüter informasiya bazası, laboratoriya avadanlığı);

e) tələbə fəaliyyəti psixikanın fəaliyyətinin intensivliyi və yüksək intellektual stress ilə xarakterizə olunur, fəaliyyət zamanı müxtəlif səviyyələrdə həddindən artıq yüklənmə və ciddi şəkildə tənzimlənən diqqət (testlər, imtahanlar, müxtəlif standartlar, imtahan sənədlərinin müdafiəsi, layihələr və s.).

Tələbələrin fəaliyyətinin xüsusiyyətləri I kursda nadir hallarda dərhal görünür, çünki bu dövrdə orta məktəbdən ali təhsilə keçid zamanı kəskin dəyişiklik olduğu zaman uyğunlaşma və stresli vəziyyətdən çıxış yolu var. Təlim fəaliyyətinin həyata keçirilməsi şəraitində, sinif otaqlarında, təhsil müəssisəsində, yaşayış yerində təsir edir və son nəticədə onların təlim fəaliyyətinə təsir göstərir.

Ali təhsil müəssisəsində tələbəninin fəaliyyəti məqsədlərinə, şərtlərinə, motivlərinə görə spesifikdir. Təlim-tərbiyə prosesinin effektivliyi bir çox amillərdən asılıdır. Onların arasında tələbələrin fəal idrak fəallığı mühüm rol oynayır. Bu fəaliyyəti idarə etmək üçün müəllim tələbələrin psixi idrak proseslərinin qanunauyğunluqlarını yaxşı bilməli və onları öz işlərində daim nəzərə almalıdır. Bundan əlavə o, sinifdə təsvir olunan dünyanın müxtəlif obyektləri və xüsusiyyətləri, habelə fəaliyyət metodları və üsulları haqqında konkret fikir formalaşdırmağa kömək edə biləcək təxəyyülə malik olmalıdır.

Psixoloji tədqiqatların göstərdiyi kimi, tələbələrin motivasiyası müxtəlifdir, o bir çox amillərdən asılıdır: tələbələrin fərdi xüsusiyyətləri, ən yaxın istinad qrupunun xarakteri, tələbə kollektivinin inkişaf səviyyəsi. Digər tərəfdən tələbənin davranışının motivasiyası həmişə onun mənsub olduğu qrupun baxışlarının, dəyərlərinin, yönəlişliyin əksidir. Odur ki, təsdiq olunmalıdır ki, tələbənin idraki, elmi, ictimai fəallığının mənbəyi, həmçinin müxtəlif fəaliyyətinin təhrikedici səbəbləri ali məktəbdə motivlərin mürəkkəb strukturudur.

Məsələn, tələbələrin təlim motivasiyası müəyyən bir fəaliyyətə daxil olan xüsusi bir motivasiya növü kimi müəyyən edilir. Təlim motivasiyasının bu və ya digər növü bir sıra amillərlə müəyyən edilir. Bu amillərə aiddir: *birincisi*, təhsil sisteminin özü, təhsil müəssisəsi; *ikincisi*, tədris prosesinin təşkili; *üçüncüsü*, tələbənin subyektiv xüsusiyyətləri; *dördüncü*, müəllimin xüsusiyyətləri və ilk növbədə onun tələbələrlə münasibətlər sistemi; *beşincisi*, təlim mövzusunun xüsusiyyətləri.

Pedaqoji prosesin həyata keçirilməsi bütün mürəkkəbliyi və cəlbədiciyi ilə məqsəddən fəaliyyət motivinə çevrilmişdir. Məqsəd, bir qayda olaraq, daha da mürəkkəbləşir. Peşə motivasiya problemi müasir dövrdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məhz burada şəxsiyyət və cəmiyyət arasında qarşılıqlı əlaqənin əsas məqamları xüsusi bir şəkildə vurğulanır ki, bu zaman təhsil prosesi prioritet olur.

Universitet tələbələrinin peşəyönümlü motivasiyasının quruluşunu öyrənmək, təhsil sahəsində işləməyə sövq edən motivləri bilmək pe-

daqoji fəaliyyətin səmərəliliyinin artırılması problemlərini psixoloji cəhətdən əsaslı şəkildə həll etməyə imkan verəcəkdir. Motivasiya müxtəlif psixoloji konsepsiyalara riayət edən psixoloqlar arasında bir çox mübahisələrə səbəb olan mürəkkəb psixoloji hadisədir. Motivasiya fundamental problemlərdən biridir, onun müasir psixologiyanın inkişafı üçün əhəmiyyəti insan fəaliyyətinin mənbələrinin, onun fəaliyyətinin, davranışının motivasiyaedici qüvvələrinin təhlili ilə bağlıdır.

Motivasiya əksər müəlliflər tərəfindən insan davranışını və fəaliyyətini müəyyənləşdirən psixoloji cəhətdən müxtəlif amillər sistemi kimi başa düşülür. Tələbələrin təlim motivasiyası bir sıra ölçülərə malikdir: bu quruluş, funksiyaların ayrı-ayrı komponentləri tərəfindən həyata keçirilən real tədris prosesindəki təzahürlərin xüsusiyyətləri kimi təzahür edir. Tələbənin təlim fəaliyyətinin subyektivi kimi psixoloji xarakteristikası belədir: tələbə ali təhsil institutu tərəfindən təşkilati olaraq birləşdirilmiş insanların spesifik birliyidir.

Problemin aktuallığı. Məqalədə qeyd edilir ki, öyrənmə motivasiyasının xarakteri və şəxsiyyətin xüsusiyyətləri mahiyyətə təhsilin keyfiyyətinin göstəriciləridir. Bu baxımdan uğurlu təhsil üçün motivasiya amili önəmlidir.

Problemin elmi yeniliyi. Elmi məqalədə ali təhsil müəssisələrində tələbələrin təlimə motivasiyası araşdırılmış, insanın əmək fəaliyyəti ilə bağlı motivlər, tələbələrin fəaliyyətinin xüsusiyyətləri də öyrənilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbələr, magistrantlar və doktorantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat:

1. Асеев, В.Г. Мотивация поведения и формирования личности. [Текст] / В.Г. Асеев – М.: Мысль, 2006. – 158с.
2. Габдреев Р.В., Смирнов А.В. Формирование мотивации учебно-познавательной деятельности студентов ВУЗа // Образование и саморазвитие. – 2008. – № 10. – С. 227–233.
3. Гордеева Т. О., Шепелева Е. А. Внутренняя и внешняя учебная мотивация академически успешных школьников // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология. 2011. № 3. С. 33–45.
4. Изотова, Е. Г. Мотивация учебной деятельности студентов вузов: особенности формирования и развития [Текст] / Е.Г. Изотова // Реализация стандартов второго поколения в школе: проблемы и перспективы: сборник научных статей третьей всероссийской интернет-конференции (октябрь – декабрь 2014 г.) / под науч. ред. Е. В. Карповой. – Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2014. – 190 с. – С. 54–59.

E-mail: hez9595@mail.ru
Redaksiyaya daxil olub: 12.09.2024.